

KDC Katholiek Document
tatie Centrum **IMPRESSIE 19 2016** Katho
oliek Documentatie Centrum Katholiek
Documentatie Centrum

Inhoud

Ten geleide	1
Afscheid Lodewijk Winkeler / Vefie Poels	2
Jac Maris, Titus Brandsma en de karmelieten / Leo Ewals	4
Een bouwpastoor op bedeltocht / Gerda Smeets	13
'Een waarlijk artistieke katholieke film' : <i>kentering</i> en de katholieke avant-gardebeweging / Anthony Livius	14
Column / Wiek	18
Vrienden van het KDC	19
Aanwinsten Archief / Ramses Peters	20
Aanwinsten Bibliotheek / Jan Jacobs, Jan Peet, Marieke Smulders en Lodewijk Winkeler	24
Collectie Beeld en Geluid / Vefie Poels	29
Kort Nieuws	34

im
Katholiek Docu
mentatie Centrum Katholiek Docum
entrum Katholiek Documentatie Cen

TEN GELEIDE

Aan het einde van dit jaar kijkt het Katholiek Documentatie Centrum terug op het afscheid van Lodewijk Winkeler als hoofd. Het was een mooi en waardig afscheid van Lode-wijk, zoals u op de volgende pagina's kunt lezen. Hij mag nu volop gaan genieten van zijn 'zoete rust'. Het komende jaar zal in het teken staan van de komst van Hans Krabbendam als de nieuwe directeur van het KDC. Voor velen is hij nu nog een onbekende, maar hij zal ongetwijfeld snel een vertrouwd gezicht worden op het KDC – u krijgt een eerste introductie op p. 34.

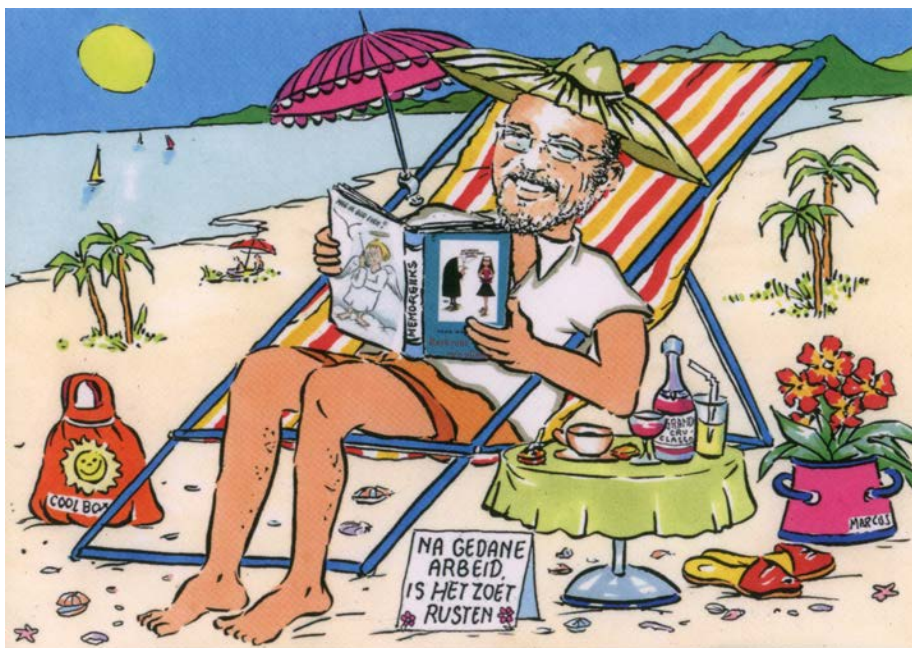
In deze *Impressie* wordt u verder aan de hand van Leo Ewals rondgeleid langs de kunstwerken van Jac Maris (1900-1996) die hij voor de karmelieten maakte. Gerda Smeets

verhaalt van de lotgevallen van een bedelende pastoor in de eerste helft van de negentiende eeuw. Anthony Livius maakt ons deelgenoot van de wording van de eerste artistieke katholieke film.

1

Daarnaast wordt u zoals gebruikelijk op de hoogte gehouden van de nieuwe aanwinsten van het archief, de bibliotheek en de afdeling beeld en geluid, waar ook zoals gebruikelijk uw aandacht wordt gevraagd voor een aantal onbekende foto's. Uiteraard ontbreken ook de informatie over de Stichting Vrienden van het KDC en de column van Wiek niet. Wij wensen u veel leesplezier en heten u wederom graag welkom bij het KDC in het nieuwe jaar 2017.

De redactie, november 2016

(Illustratie
Fred Marcus)

AFSCHEID LODEWIJK WINKELER

2

Op 6 oktober j.l. nam Lodewijk Winkeler afscheid als hoofd van het Katholiek Documentatie Centrum. Ter gelegenheid hiervan vond het afscheidssymposium 'Religieus, rationeel en rebels' plaats, met als sprekers prof. dr. George Harinck, directeur van het Historisch Documentatie Centrum in Amsterdam, die sprak over *Een 'daaltje' voor Lodewijk*, prof. dr. Jan De Maeyer, directeur van het KADOC in Leuven, met als titel *Lodewijk Winkeler. Gewoon knap!* en prof. dr. Marit Monteiro, hoogleraar religiegeschiedenis aan de RU, met de lezing *Rebels en recalcitrant: gekoesterde zelfbeelden als ankerpunten van herinnering*. Lodewijk Winkeler begon na zijn studie theologie in Utrecht in 1979 als medewerker bij het KDC met een godsdienstsociologisch onderzoek

naar de rol van de katholieke intellectuelen in Nederland. Hij promoveerde in 1987 samen met Ed. Simons op *Het verraad der clercken: intellectuelen en hun rol in de ontwikkelingen van het Nederlandse katholicisme na 1945*. Het zwaartepunt van het historisch onderzoek dat Lodewijk sindsdien verrichtte lag bij het onderwijs dat katholieke intellectuelen in de twintigste eeuw hebben genoten, onder meer aan de theologische opleidingen, maar waaierte ook uit over andere terreinen. In zijn publicaties en lezingen springt een drietal sleutelwoorden in het oog, die we terugvinden in de titel van het symposium. Religieus – zijn onderwerpen komen doorgaans uit de geschiedenis van het Nederlands katholicisme – Rationeel – als wetenschapper – en Rebels. In zijn werk durfde Lodewijk af te wijken van de hoofdstroom waardoor hij een heel eigen bijdrage

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

leverde aan de Nederlandse kerk-geschiedenis.

Na het symposium, met een slotwoord van Lodewijk Winkeler onder de titel *That's where the light comes in*, vond een drukbezochte afscheidsreceptie plaats. Het geheel werd omlijst door enkele optredens van het vocaal kwartet 'Luister', met Ellen Brok, de vroegere collectiespecialist Beeld en Geluid, als indrukwekkende sopraan.

Tijdens het symposium werd Lodewijk verrast met een bronzen replica van het standbeeld van Thomas van Aquino, dat bij de aula van de Radboud Universiteit te vinden is. Het cadeau werd aangeboden door Natalia Grygierczyk, directeur van de UB, en Jef van de Riet, secretaris van het College van Bestuur en speciaal verantwoordelijke voor het Katholiek Documentatie Centrum. Ook de afscheidsbundel *Kerkhisto-*

risch snoepgoed. Libretto amicorum, geredigeerd door zijn collega's Ram-ses Peters en Vefie Poels, was voor Lodewijk een grote verrassing. De bundel, uitgegeven door de Valkhof Pers, kwam mede tot stand door steun van het Cluster Ondersteuning van de RU en de Stichting Vrienden van het KDC. Tenslotte hadden de medewerkers van het KDC een tentoonstelling ingericht rond de studiezaal van het KDC, die op deze middag werd geopend. In acht vitrines, van Zwolle tot Automatisering, kon men de loopbaan van Lodewijk volgen.

Al met al keek Lodewijk Winkeler aan het eind van de dag terug op een zeer geslaagd afscheid.

Vefie Poels

Afb.1: Petrus Canisius, kunststeen, 1925, in de oorlog verdwenen (Foto coll. AJM)

JAC MARIS, TITUS BRANDSMA EN DE KARMELIETEN

4

In de twintigste eeuw is de katholieke kerk een goede opdrachtgever geweest voor architecten, schilders en beeldhouwers. Jac Maris (1900-1996) is een van hen die daar een flink deel van zijn inkomen aan te danken heeft gehad. Hij maakte tientallen altaren, communiebanken, kruiswegen en beelden, voor de particuliere devotie en zowel diverse kerkelijke instanties als voor de reguliere en seculiere geestelijkheid, rechtstreeks of via de kunsthandel. Zo bouwde hij een netwerk op van contacten met jezuïeten, dominicanen, passionisten en fraters van Tilburg. In dit artikel willen we nader ingaan op zijn contacten met Titus Brandsma en de karmelieten.

HEEL VEEL HEILIGEN

Toen Jac Maris in 1914 op veertienjarige leeftijd te kennen gaf dat hij net als zijn grootvader Jacob Maris kunstschilder wilde worden, raadde de familie hem aan om dan maar beeldhouwer te worden. Want, zeiden ze, als je schilder wordt zul je altijd "de kleine Maris" genoemd worden. Zo groot als je grootvader zul je immers toch nooit worden. Gevolg was dat Jac Maris beeldhouwer werd. Hij ging in de leer bij Achilles Moortgat in Kleef, waar hij behalve de technische kant van het vak ook veel leerde over de iconografie van het katholicisme.

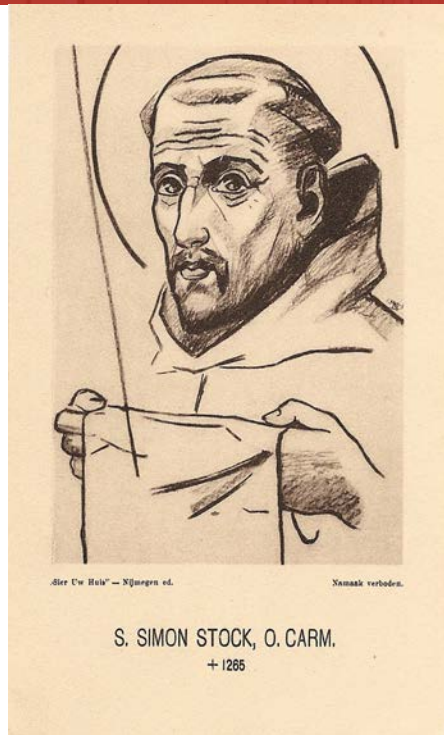
Het begin van de zijn carrière was niet gemakkelijk. Gelukkig vond hij in die tijd enig emplot in Nijmegen bij de kunsthandelaar Rudolf Bless.

Bless had zich met zijn kunsthandel Sier Uw Huis volledig gericht op de religieuze markt. Sinds de oprichting van de universiteit in 1923 was Nijmegen vestigingsplaats geworden van vele kloosters en studiehuizen. Die moesten allemaal ingericht worden met kruisbeelden, madonna's en andere heiligenbeelden, en bij ieder klooster was een kapel waarin beelden en kerkmeubilair moest komen. Maris kreeg zijn eerste grote opdracht van Bless in 1925, het jaar dat de Nijmeegse jezuïet Petrus Canisius heilig werd verklaard. Hij ontwierp een standbeeld van Canisius ten voeten uit (afb. 1) en een

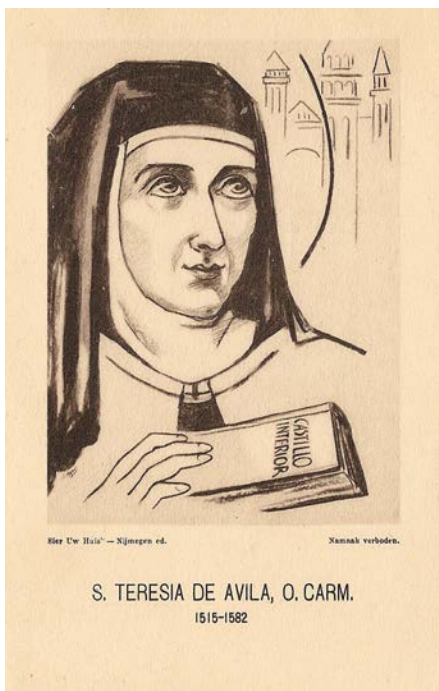
Afb.2: Simon Stock, prentje
(Foto coll. AJM)

buste die op verschillende formaten in de handel werd gebracht. Waarschijnlijk is het bij deze Canisiusfeesten dat de karmeliet Titus Brandsma kennis heeft gemaakt met het werk van Maris. Brandsma was in 1923 hoogleraar geworden. In 1925 was hij aanwezig bij de Canisiusfeesten: hij was diaken bij de plechtige hoogmis die gevierd werd en hij zal zeker de grote Canisiustentoonstelling bezocht hebben waar de werken van Maris, met vele andere canisiana, tentoongesteld werden. Bovendien stond het standbeeld dat Maris van Canisius gemaakt had een tijdlang voor het hoofdgebouw van de universiteit aan de Van Schaeck Mathonsingel, 's avonds opvallend zichtbaar in flood light.

Rond 1930 begon Maris voor de

5

kunsthandel Sier Uw Huis aan een serie van zo'n 100 grootformaat tekeningen van Jezus, Maria en Jozef, van evangelisten, apostelen en van de vele heiligen uit de orden van jezuïeten, dominicanen, karmelieten, benedictijnen, etc. Reproducties van die tekeningen werden op verschillende formaten door Bless te koop aangeboden, onder meer op A4, ansichtkaart- en devotieprentjesformaat. Van de karmelieten-heiligen tekende Maris Simon Stock, met het scapulier in de handen (afb. 2), Theresia van Avila, met haar werk *Castillo Interior* (afb. 3), Theresia van het Kindje Jezus met een door

Afb.3: Theresia van Avila, prentje
(Foto coll. AJM)

Afb.4: Theresia van het Kindje Jezus, prentje (Foto coll. AJM)

bewonderen in de kapel van wat nu het Twents Carmel College is. In *Carmelrozen*, het blad van de karmelieten, werd er een artikel aan gewijd waarin stond dat ze gemaakt waren volgens de aanwijzingen van Titus Brandsma.

De Madonna is in twee opzichten karakteristiek voor de karmelieten: ze is beminnelijk en ze heeft een scapulier in de hand. De karmelieten hebben een bijzondere verering voor Maria. Hun tijdschrift *Carmelrozen* was zelfs speciaal gewijd aan de verering van de Maagd en zij zagen haar graag in al haar beminlijkheid. Daarom heeft Maris haar voorgesteld als een jonge gelukkige moeder met op de arm het Kind dat met één hand haar sluier grijpt en de

bloemen omgeven kruisbeeld (afb. 4) en een Mater decor carmeli (afb.5). Waar de originele tekeningen zijn gebleven weten we niet.

EEN CARMEL-MADONNA EN EEN CARMEL-JOZEF

Bless genoot met zijn devotionalia de belangstelling van de Karmelieten. Zo kreeg hij in 1933 de opdracht om voor de kapel van het Twentsch Carmellyceum in Oldenzaal twee grote beelden te leveren: een Carmel-Madonna en een Carmel-Jozef. Bless liet ze maken door Maris. Het waren beelden van ca 160 cm hoog, vervaardigd met witbakkende klei (afb. 6 en 7). Ze zijn nog steeds te

Afb.5: Mater decor carmeli, prentje (Foto coll. AJM)

L. afb.6: Carmel-Madonna, keramiek.
R. afb.7: Carmel-Jozef, keramiek
Carmel College, Oldenzaal
(Foto coll. AJM)

andere in haar hals legt. Heel anders dus dan bijvoorbeeld de passionisten die een bijzondere verering hadden voor de lijdende Moeder van smarten of dan de redemptoristen die overal het icoon van de bezorgde Maria van altijd durende bijstand onder de aandacht brachten. Op de tekening die Maris voor Sier Uw Huis maakte van de Carmel-Madonna zien we dezelfde moeder-kind verbondenheid, dezelfde compositie en uitstraling (afb. 5). Maria heeft in haar hand het zogenaamde scapulier, twee vierkante wollen lapjes door twee linten met elkaar verbonden. Volgens de traditie was Maria in de dertiende eeuw verschenen aan Simon Stock, de zesde generaal overste van de orde, en reikte zij hem een bruine lap wol-

len stof aan: het scapulier. Wie dat scapulier of een replica ervan droeg genoot de bescherming van Maria. Het wordt door de karmelieten en andere gelovigen gedragen onder de kleding, in de vereenvoudigde vorm van de twee met koorden verbonden lapjes, (of in de vorm van een medaille) waarin we het ook op de beelden van Maris zien. Op het scapulier is het wapen van de orde der karmelieten afgebeeld - de Carmelberg met drie sterren -, en MR, afkorting van Maria Regina (Maria Koningin), een van de titels van Maria. Voor de Carmel-Jozef koos Brandsma voor het type van de voedster-vader - Jozef met de kleine Jezus. Bijzonder is dat hier het Jezuskind het scapulier in zijn handen houdt en

Afb.8: Jozef voedstervader, prentje
(Foto coll. AJM)

de stijl waarin de beelden gemaakt moesten worden. Toen Brandsma in 1930 zijn zilveren priesterfeest vierde, koos hij een voorstelling uit het assortiment van Beuron voor het herinneringsprentje dat hij erbij uitgaf (afb. 9). De Beuroner stijl was lineair, ingehouden van toon en nogal statisch. In progressieve kringen was de stijl van Beuron regelmatig onderwerp van gesprek en in de kunst van een kunstenaar als Piet Gerrits vindt men er ook de echo van, bijvoorbeeld in de schildering van het hoogaltaar van de Nebo-kerk in Nijmegen. Maris was in de beide beelden ook tamelijk ingehouden, mogelijk op verzoek van Brandsma.

aan de mensen toont. Op het scapulier zien we weer het wapen van de carmeliëten. Maris maakte in deze periode ook een tekening van Jozef als voedstervader en ook daarvoor koos hij dezelfde opzet als bij dit beeld, maar zonder scapulier (afb. 8). Die prentjes werden onder meer uitgegeven met op de achterzijde een pleidooi voor de verering van Jozef, overgenomen uit de geschriften van de karmelietes Theresia van Avila. Van die geschriften was een uitgave verschenen in de vertaling die Titus Brandsma ervan had gemaakt. Mogelijk heeft hij de tekst samengesteld voor dit prentje en werd deze versie verspreid door de karmelieten.

We weten niet of Brandsma aan Maris ook richtlijnen heeft gegeven over

Afb.9 : Klooster Beuron, prentje 1040,
Priester draagt mis op voor levenden en
lijdenden in het vagevuur (Foto coll. L.E.)

Van Theresia van Lisieux, de populaire heilige van de karmelieten, had

Afb.10: 1e statie, Jezus voor Pilatus, kruisweg Dokkum (Foto coll. AJM)

Maris begin jaren dertig voor Sier Uw Huis een tekening gemaakt. Het Theresiabeeld dat op 15 mei 1935 werd gewijd in de Theresiakerk in Nijmegen is van de hand van Maris.

DE KRUISWEG VAN DOKKUM (1937-1949): 'EEN FEEST VOOR OOGEN EN GEEST'

In 1925 werd te Dokkum de Broederschap van de H.H. Bonifatius en Gezellen opgericht, die een bedevaartsoord wilde maken van Dokkum, de plaats waar Bonifatius was vermoord. Titus Brandsma was een van de leden van het hoofdbestuur. In 1926 vond de eerste nationale bedevaart plaats. In 1933 werd naar een ontwerp van architect Hendrik Willem Valk een kapel gebouwd, die het jaar daarop werd ingewijd. Kort daarna, in 1935, begon Titus Brandsma met het verzamelen van oude kloostermoppen, bestemd om de kapelletjes te bouwen voor het kruiswegpark dat naast de grote kapel was gepland. In 1937 wendde hij zich namens de Broederschap tot Jac Maris met de vraag of die er een

9

kruisweg voor kon maken. Maris was zeer gelukkig met de uitnodiging en schreef direct een brief ter bevestiging. Deze brief en nog een tweede brief zijn in de nalatenschap van de kunstenaar in kopie bewaard. Maris zou later in een interview zeggen dat hij 'heel erg bevriend [was] met Titus Brandsma' en dat die geregeld bij hem kwam. Maris was ten tijde van het interview 92 jaar en in die tijd keek hij naar de dingen van het verleden door de gekleurde bril van zijn oude dag. De toon waarin hij deze brieven in 1937 heeft geschreven suggereert in feite een relatie van respect en afstand.

Op 31 januari 1938 stuurde Maris aan pastoor Smit te Dokkum werktekeningen met een begeleidend schrijven. Maris wilde snel beginnen, zo lijkt het. In feite zouden pas drie jaar later de eerste staties geplaatst worden en zou de voltooiing nog ruim tien jaar op zich laten wachten. Op 10 juni 1941 vermeldde de pers dat die maand de eerste vijf staties zouden worden aangebracht. Op 20 november 1941 werd vanuit de Karmel te Nijmegen een concept-

Afb.11: 4e statie, Ontmoeting Jezus en Maria, kruisweg Dokkum (Foto coll. AJM)

Afb.12 7e statie, Tweede Val, kruisweg Dokkum (Foto coll. AJM)

overeenkomst opgesteld tussen Maris en de Sint Bonifatiusbroederschap te Dokkum, vertegenwoordigd door pastoor Smit en Titus Brandsma. Maris moest volgens die overeenkomst voor 1 juli 1942 nog negen staties leveren. Hij had er dus inderdaad al vijf overgedragen. Op 19 januari 1942 echter werd Titus Brandsma gevangen genomen. Waarschijnlijk zijn vervolgens, tijdens de oorlogsjaren, de werkzaamheden niet gecontinueerd. Na de bevrijding ging Maris weer aan het werk, maar de voltooiing liet nog steeds op zich wachten. Volgens berichten in de plaatselijke pers werden pas in april

1949 de laatste zeven staties aangebracht en kon het kruiswegpark ingewijd worden.

Maris heeft er een bijzondere suggestieve kruisweg van gemaakt, veel expressiever dan de Carmel-Madonna en Jozef die hij eerder voor Brandsma had gemaakt. Kennelijk heeft Brandsma hem ongehinderd

Afb.13: 11e statie, Aan het kruis genageld, kruisweg Dokkum (Foto coll. AJM)

Afb.14: Jozef voedstervader, keramiek, 1956, St. Petrus-basiliek, Boxmeer (Foto coll. AJM)

zijn inspiratie laten volgen, zoals Maris in zijn eerste brief aan de karmeliet had gevraagd. Hij zette de composities op met overwegend halffiguren, zodat gezichtsuitdrukking en gebaar heel belangrijk worden en het gebeuren dichtbij de toeschouwer plaatsvindt. Van de bijfiguren zien we soms zelfs niet meer dan de handen. Hij maakte de staties in klei, sneed die in delen, bakte en glazuurde ze en zette ze tot slot weer in elkaar. De voorstellingen werden geplaatst in uitsparingen in de opgemetselde kapelletjes. Die uitsparingen waren rechthoekig, met op een aantal staties verlengingen aan de onderzijde. In feite liggen deze faïence-fresco's, zoals Maris zijn keramische tableaux later graag noemde, dicht bij schilderwerk, dat immers ook tweedimensionaal, met lijn en kleur is opgezet. In ieder geval is het werk karakteristiek voor een kunstenaar die ook graag schilder had willen worden (afb. 10, 11, 12 en 13). Intussen was Maris benaderd door de pastoor van Bergharen in het land van Maas en Waal, die ook een processiepark met kruiswegstaties wilde aanleggen. Maris zou daarvoor in dezelfde jaren een kruisweg maken die in grote lijnen overeenkomt met die in Dokkum.

NETWERK

Dankzij het werk in Dokkum had Maris zijn netwerk kunnen uitbreiden. Het kruiswegpark werd uitgevoerd door architect Hendrik Willem Valk.

Deze architect was in 1937, toen Maris contact met hem zocht, bezig met de verbouwing van het gemeentehuis van Vught. Maris kreeg daar toen twee opdrachten voor verfraaiingen: een levensgroot in hout gesneden werk van een boer en een boerin dat tegenwoordig nog steeds in de ontvangsthall staat en een keramisch reliëf van de H. Familie, dat in het trappenhuis is aangebracht. Na de oorlog zou Maris nog samenwerken met Valk in kerken te Sevenum, Herten en Arcen.

Maris kreeg midden jaren dertig ook belangrijke opdrachten voor beelden in de Christus Koningkerk in de Van 't Sandtstraat te Nijmegen. Deze was een creatie van de Nijmeegse architect Johan Zwanikken, die eerder had gewerkt voor de karmelieten in

Oss, Oldenzaal en Nijmegen. Toen Maris in 1938 toetrad tot de katholieke kerk en daarom opnieuw werd gedoopt en zijn huwelijk opnieuw moest laten inzegenen, was Johan Zwanikken peter bij het doopsel en getuige bij het huwelijk.

Na de oorlog zou Maris voor de karmelieten nog enkele mooie werken maken. In 1956 maakte hij in blauwe keramiek een groot reliëf van Sint Jozef voor de Augustinuskerk in Nijmegen, een kunstwerk dat tegenwoordig in de karmelietenkerk van Boxmeer is te zien (afb. 14). Het stelt Jozef voor die de hamer even op de grond heeft gezet om Jezus in de armen te nemen. Een paar jaar later, rond 1960, maakte Maris een Maria met Kind voor de Stichting Carmel-

Afb.15: Maria met Kind, keramiek, ca 1960, Karmelietenklooster, Zenderen (Foto coll. AJM)

college die het schonk aan de karmelieten van klooster De Grundel in Hengelo (afb. 15). Het werk bevindt zich tegenwoordig bij de karmelieten in Zenderen. Beide werken voerde hij uit in de blauwe keramiek waarin hij in die tijd veel werkte. De kruisweg die hij dankzij de bemoeienis van Titus Brandsma voor Dokkum maakte blijft overigens een van de fraaiste ensembles uit zijn oeuvre.

Van redactiewege is dit artikel ingekort: de brieven van Maris aan Titus Brandsma zijn weggelaten.

Dr. Leo Ewals

Bronnen en literatuur:

Carmelrozen. Geïllustreerd Maandschrift gewijd aan de vereering van Maria onder redactie van eenige paters Carmelieten, jrg. 22 (1933-1934), afl.4, augustus 1933, p.84.

Brieven aan Brandsma en Smit bewaard in Ateliërmuseum Jac Maris te Heumen, Kopieënboek van Jac Maris.

Aankondiging nieuwe staties in : *Leeuwarder Nieuwsblad*, 31 augustus 1939, *Nieuwsblad van Friesland*, 1 september 1939, *Het Vaderland*, 10 juni 1941.

Heerenveensche Koerier, 3 juni 1949 en krantenknipsel, gedateerd Dokkum, 13 april 1949, uit onbekend blad, bewaard in Ateliërmuseum Jac Maris te Heumen.

Dr. Leo Ewals, 'De Kruisweg van Jac Maris op de kapelberg van Bergharen', *Tweestromenland*, nr. 156, 2013, p. 15-19.

EEN BOUWPASTOOR OP BEDELTOCHT

De nieuwe katholieke kerk van Soesterberg was in 1837 nog maar half af en het geld was op. De adellijke (en lutherse!) mevrouw Bosch van Drakestein schonk met gulle hand, evenals de Oranjes op Soestdijk. De minister van Eredienst weigerde echter elke bijdrage. Pastoor Rademaker dreigde hem: 'Ik ga het de koning vertellen.' Vergeefs, en dat terwijl de bouwkosten bleven stijgen.

De pastoor kreeg toen van aartspriester Vermeulen het advies om zélf langs de deuren te gaan collecteren, iets wat hij nog nooit gedaan had en 'wat mij zooveele moeilijkheden en vernederingen later nog zoude aanbrengen'.

Met aanbevelingen van de aartspriester op zak ging hij in de dorpen rond Amersfoort bedelen, door weer en wind, in sneeuw en koude, alles te voet. Soms moest hij zelf achter adressen van de katholieken zien te komen.

Bij de ordesgeestelijken was de ontvangst koel. De provinciaal van de dominicanen, die prachtig was gehuisvest, gaf hem de adressen van enkele rijke katholieken. 'Nu, Vader Dominicus was zeker ook wel zoodanig gelogeerd?' dacht Rademaker bij zichzelf.

'De pastoor van Thiel was het allergrofste. Hij verweet mij dat alles, wat slechts een klein kapje in den nek had, door ons met den nek aangezien werd, maar als men ze nodig

had, dan wel anders wist te praten.'

Ook bij sommige franciscaanse staties was men afwerend, 'welligt omdat men begreep, zooals men mij reeds gezegd had, dat het bedelen alleen aan hén toebehoorde'.

Pastoor Rademaker reisde in de winter op en neer naar Amsterdam. 'De grote lieden zijn in de winter in Amsterdam, 's zomers niet.' De jezuïeten in Amsterdam weigerden begeleiders mee te geven en van pater Tol SJ mocht hij de rijke, ongehuwde mejufvrouw Mojana niet opzoeken.

Dat deed hij toch en ging niet weg voordat hij een *gouden Willem* van haar had gekregen.

De augustijnen in Utrecht waren nog slimmer. Zij wilden zélf bouwen en deden nu ook een beroep op mw. Bosch van Drakestein, met succes, en onder protest van haar kinderen. Welke patroonheilige moest de kerk hebben? Pastoor Rademaker stelde voor *Ludovicus*, zijn eigen naamheilige. Dat vond de aartspriester niet tactisch. Beter was *Carolus Borromeus*, de oudste zoon van mevrouw Bosch van Drakestein heette namelijk *Carel*.

Zo geschiedde.

De kerk werd ingewijd op 24 juni 1839.

Uit: *Dagboek van pastoor Rademaker 1795-1872. Eerste herder der parochie Soesterberg.*

Gerda Smeets

'EEN WAARLIJK ARTISTIEKE KATHOLIEKE FILM'

KENTERING EN DE KATHOLIEKE AVANT-GARDEBEWEGING

- 14 Dit jaar is het 125 jaar geleden dat Paus Leo XIII zijn encycliek *Rerum Novarum* uitvaardigde. Deze brief was het katholieke antwoord op de sociale wantoestanden als gevolg van de industrialisering. In Nederland werd hier afgelopen april bij stilgestaan tijdens een jubileumbijeenkomst van het Christelijk-Sociaal Congres en met een heruitgave van de encycliek. In 1931 moest het toen veertigjarig jubileum gevierd gaan worden met de productie van een heuse film. Het Rooms-Katholieke Werkliedenverbond (RKWV) gaf de katholieke cineast Jan Hin de opdracht om de sociale verbeteringen sinds *Rerum Novarum* te verfilmen. Daarnaast moest de film laten zien waartoe katholieken op filmgebied in staat waren. In 1932 ging de film *Kentering* in première. Aanvankelijk waren de reacties in de pers uitsluitend positief. Maar al snel klonken er ook geluiden dat de film door de doelgroep, de katholieke arbeiders, niet werd begrepen.

VLOEK EN ZEGEN

De katholieke houding jegens de film liet zich sinds de introductie van het medium kenmerken door ambivalentie. Enerzijds werd film gezien als een potentiële bedreiging voor de moraal, maar anderzijds erkende men ook de mogelijkheden voor het

Opnames voor Kentering met v.l.n.r. Toon Hin, Kees Strooband, Albert Kuyle (zittend) en Jan Hin (achter de camera). Met behulp van een wereldbol filmt men de scene waarin de duif van Nederland naar het Vaticaan vliegt. Fotograaf onbekend. (Bron: Gepubliceerd in De Gemeenschap, september 1932, no. 9 – 8e jaargang, pagina 29.)

verspreiden van de katholieke boodschap. Film was een vloek én een zegen. Een strenge filmkeuring door de Katholieke Film Centrale (KFC) moest met name de jeugd beschermen tegen de kwalijke invloeden van veel Hollywoodfilms. De positieve mogelijkheden werden gezocht in de distributie, promotie en zelfs productie van films die wel geschikt waren voor het katholieke volksdeel. Over de vorm en inhoud van deze films werd verschillend gedacht. Dienden zij louter propaganda te bevatten of moest juist worden ingezet op voor een breder publiek toegankelijke maar moreel verantwoorde amuse-

mentsfilms? Een groep jonge katholieke filmcritici en cineasten rondom de invloedrijke filmcriticus Janus van Domburg pleitte voor de productie van avant-gardistische kunstfilms.

DE AVANT-GARDEFILM

Janus van Domburg beschreef (vaak onder zijn pseudoniem 'Close-Up') zijn ideeën over film in katholieke bladen als *De Nieuwe Eeuw*, *De Gemeenschap* en *Filmfront*. Hij en zijn geestverwanten waren sterk beïnvloed door cineasten uit de in de jaren twintig opgekomen avant-garde beweging. Films van Walter Ruttmann, Sergej Eisenstein en Joris Ivens dienden als voorbeeld voor het soort films dat zij zelf wilden maken. Met name de Russische films (zoals *Pantserkruiser Potjomkin* uit 1925) waren het bewijs van hoe propaganda en kunst samen konden vloeien. Volgens Van Domburg moest film zowel in overeenstemming zijn met de katholieke levensovertuiging als esthetisch verantwoord zijn. De vorm was net zo bepalend als de inhoud. Film was een eigen taal waarin beeldende en dramatische elementen tot een geheel moesten samenkomen om schoonheidsontroering te geven. Tot de groep rondom Van Domburg behoorde ook Jan Hin. De opdracht van het RKWV was hun langverwachte kans om de eerste zuiver katholieke kunstfilm te maken.

KENTERING

Hoewel de film aanvankelijk de titel

Rerum Novarum kreeg, besloot Hin deze uiteindelijk te veranderen in *Kentering*. De betekenis van de titel was tweeledig. Het sloeg zowel op de positieve kentering in de levens van de arbeiders als op de kentering die de film in de Nederlandse katholieke filmproductie moest bewerkstelligen. In de film wordt de kijker meegenomen naar 1890 en krijgt beelden te zien van een zwoegende fabrieksarbeider, gevolgd door een scene waarin diens vrouw te weinig geld heeft om een heel brood voor het gezin te kopen. De ingezoomde beelden van het snijden van het brood door de gierige bakkersvrouw vloeien vervolgens soepel over in het doormidden zagen van een houten balk in de fabriek en een moment later weer naar zijn vrouw die thuis de boterhammen afsnijdt. Dit filmrijm was exemplarisch voor avant-gardefilms. Thuis bij het gezin wordt nogmaals duidelijk hoe zwaar de situatie van de arbeiders is. 'Maar wanneer zullen de dagen van meer vreugde komen?', luidt een van de tussentitels. De ontberingen van het gezin worden door een overvliegende duif opgepikt die het nieuws vervolgens brengt tot aan de vensters van de Paus in het Vaticaan. Daar werkt Leo XIII aan zijn encycliek. *Rerum Novarum* verspreidt zich razendsnel over de wereld, op papier en via de kansels, en zet arbeiders aan tot het vormen van vakorganisaties. De film vervolgt met beelden van gelukkige gezinnen met meer vrije tijd. Dat het

werk nog niet af is, wordt tot slot in beeld gebracht met beelden van een massademonstratie van het RKWV en met verwijzingen naar de economische crisis in de jaren dertig en de nieuwe encycliciek *Quadragesimo anno* (veertig jaar later).

REACTIES

In Utrecht ging op 9 september 1932 (het jubileumjaar was al voorbij) de film eindelijk in première. De reacties vanuit zowel de katholieke pers als de neutrale Nederlandse Filmliga waren lovend. Gesproken werd over 'een waarlijk artistieke katholieke film' en 'zuiver technische kwaliteiten van beeld en gemotiveerde technische truquage'. Een recensent van *De Gelderlander* die de première had bijgewoond schreef op 10 september: 'het spreekt, het preekt rechtstreeks tot het hart'. Ondanks zijn persoonlijke enthousiasme had de recensent ook zorgen over hoe de film bij een breder publiek zou vallen: 'Zal n.l. de film, als ze straks het land in trekt

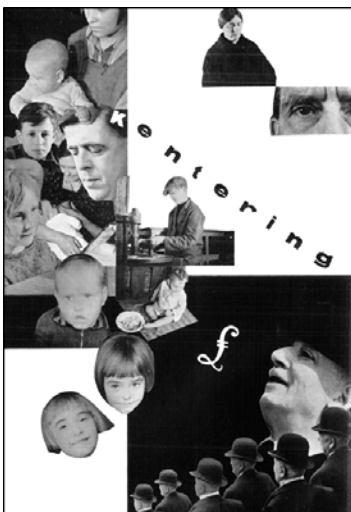
en in stad en dorp zal worden vertoond, duidelijke taal tot de katholieke arbeiders spreken? Wij durven het hopen.' Al snel bleek dat zijn zorgen terecht waren. Uit

verschillende hoeken van het land klonken geluiden dat de film niet goed begrepen werd. De prominente Nijmeegse geestelijke rector Piet Mommersteeg schreef op 9 februari 1933 een vernietigend stuk in zijn parochieblad *Nijmeegsche Kerklokken*: 'Ze [de filmmakers] hebben geen contact gevonden met de werkelijkheid. Ze hebben er knap op losgefilmd, zoodat de deskundigen er enthousiast van geworden zijn. Maar de mensen, die op de eerste plaats enthousiast moesten worden, werden het niet. Onze arbeiders haalden er hun schouders voor op en vonden een reeks van die mooie filmische vindingen flauw en beneden hun peil.' Zijn stuk was het begin van een venijnige en persoonlijke polemiek met Van Domburg, die in *De Nieuwe Eeuw* zijn film te vuur en te zwaard verdedigde. In verschillende artikelen in maart 1933 betichtte hij Mommersteeg van het spreken over film als een blinde over kleuren en deed diens kritiek af als amusement. Toch erkende Van Domburg ook dat het werk van de filmmakers niet eenvoudig was geweest aangezien de film niet bedoeld was voor 'een publiek van ontwikkelden en gevoeligen, maar voor een niet voldoende ontwikkelde massa'.

EEN KATHOLIEKE FILMINDUSTRIE?

Een film over arbeiders die door ar-

Montage van beelden uit Kentering (1932). Vervaardigd door Kees Strooband. (Bron: gepubliceerd in De Gemeenschap, september 1932, no. 9 – 8e jaargang, pagina 27.)

beiders zelf niet werd gewaardeerd. Hoewel de film volgens critici een succes was, betekende het niet het begin van de gedroomde bloeiende katholieke filmindustrie. Deze kwam er niet. De meest ambitieuze poging ontstond in 1932 in de vorm van Eidophon NV. Dit bedrijf zou zich in internationaal verband gaan toeleggen op de productie van katholieke amusementsfilms. Na twee mislukte filmprojecten stierf Eidophon twee jaar later een roemloze dood. De productie van katholieke films zou in de jaren dertig en daarna vooral in de marge plaatsvinden. De films die werden vervaardigd waren veelal voor de eigen achterban en van propagandistische aard. Het zal Van Domburg deugd hebben gedaan dat in veel van de films van bijvoorbeeld de Graalbeweging, de KVP, en de katholieke missie avant-gardistische elementen waren te herkennen. Bij Van Domburg zelf verdween zijn katholieke normen- en waardenpatroon steeds meer naar de achtergrond. In 1959 werd hij benoemd tot lector 'in de leer van de film als cultureel uitdrukkingsmiddel' aan de Rooms-Katholieke Universiteit Nijmegen. Voor een periode van zeven jaar bekleedde hij de eerste leerstoel op het gebied van de filmkunst aan een Nederlandse universiteit.

Anthony Livius

Literatuurlijst:

Dibbets, K., "Een prachtkans voor een katho-

liek filmkartel." Internationale Eidophon NV, 1932-1934', *Jaarboek Mediageschiedenis* 2 (1990) 15-39.

Fraanje R. red., *Paus Leo XIII en Abraham Kuyper. De encycliek Rerum Novarum en de rede over de sociale kwestie* (Amsterdam 2016).

Hogenkamp, B., *De Nederlandse documentaire film 1920-1940* (Amsterdam 1988).

Livius, A., *Katholieke Kijkwijzers. Katholieken in Nijmegen over film en bioscoop, 1928-1940* (onuitgegeven bachelorscriptie; Nijmegen 2013). Online te raadplegen via: Regionaal Archief Nijmegen, Inv. Nr. Br 8610; Katholiek Documentatie Centrum, Inv. Nr. Scripties 518. Meulenbeld, G.-J., *Geknipt voor katholieken. Een onderzoek naar de historische ontwikkeling van de houding van Nederlandse katholieken tegenover de film vanaf zijn ontstaan (1894) tot 1970* (Tilburg 1990).

Slot, P., 'Janus van Domburg (1895-1983). Filmpaus in Nederland', *Jaarboek Mediageschiedenis* (1995) 98-110.

Slot, P., 'Katholieken en film in Nederland, 1912-1949. Pogingen tot vorming van een katholieke filmzuil', *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 21 (1991) 61-98.

Witt, R. de, 'De katholieke reconstructie geprojecteerd op het witte doek. Janus van Domburg en zijn strijd voor de katholieke kunstfilm in de jaren twintig', in: M. de Keizer en S. Tate red., *Moderniteit, modernisme en massacultuur in Nederland 1914-1940* (Zutphen 2004) 300-313.

Anthony Livius MA. studeerde geschiedenis in Nijmegen. Tijdens zijn studie liep hij stage op het KDC waar hij een bijdrage schreef voor het Digitaal Katholiek Erfgoedhuis over katholieken en film in Nederland.

COLUMN

B & B

18

Het bed van Vincent van Gogh, zo las ik een paar weken geleden in de krant, schijnt gezocht te moeten worden in Boxmeer. Dat bed bestaat natuurlijk al lang niet meer. Het is ongetwijfeld, naar goede katholieke gewoonte, zorgvuldig opgedeeld in minuscule splinters, verdeeld over duizenden ronde doosjes voorzien van een echtheidsverklaring: dit is een splinter van het bed van Vincent van Gogh.

Zo is het KDC nu op zoek naar het ziekbed van Dorothea Visser, over wiens zaligverklaringsproces de KRO onlangs zo'n mooie documentaire uitzond, met onze archivaris Ramses Peters als genomineerde voor beste mannelijke bijrol.

Wij zoeken dat bed natuurlijk niet voor niets. Het KDC gaat namelijk een katholiek B & B beginnen. De gedachte is, dat gebruikers die méér dan een dag nodig hebben om een archief te raadplegen, gebruik kunnen maken van onze B & B-service, waarbij de kamer geheel in stijl wordt ingericht, met het bed van Dorothea Visser en de bidstoel van kardinaal Willem van Rossum C SSR. Want een katholiek B & B, dat betekent natuurlijk: Bed & Bidstoel. De bidstoel hebben we inmiddels van de Redemptoristen in Wittem gekregen. Voor het bedienend personeel hebben wij de toog in gedachten van kardinaal Jan

de Jong (archief kleermakerij Van Aarnhem). Maar nu nog dat bed. Ach, ik heb nog genoeg hout liggen, en een bouwtekening heb ik gevonden op de website van het Van Gogh Museum (<https://www.vangoghmuseum.nl/nl/collectie/s0047V1962>). Ziet er niet echt moeilijk uit, dus ik ga aan de slag. Als het goed lukt, wil ik voor een Boxmeerse zolder nog wel een tweede maken.

Wiek

*Bidstoel van kardinaal Van Rossum
(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)*

Stichting Vrienden van het KDC

Postbus 9100
6500 HA Nijmegen

Tel. 024 3612412
Fax 024 3612403

E-mail: vrienden@kdc.nl
www.ru.nl/vkdc/vrienden

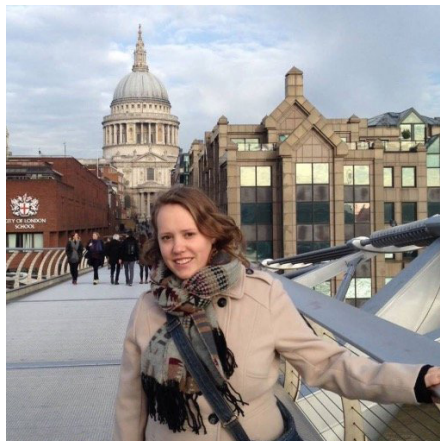
KvK 09160251
Bankrek.nr. 12.39.94.411

19

BESTUUR WEER COMPLEET

Het bestuur van de Stichting Vrienden van het KDC werd onlangs gecompleteerd met een nieuwe secretaris en een nieuwe penningmeester. Secretaris wordt per 1 januari 2017 mw. Lidewij Nissen. Zij studeert nu nog in Engeland en hoopt volgend jaar af te studeren als historica. Mr. Dick Wijte, onder meer oud-burgemeester van IJsselstein, heeft zich bereid verklaard het penningmeesterschap van onze stichting op zich te nemen.

Op 6 oktober jl. nam Lodewijk Winkelers afscheid als hoofd van het KDC. Als afscheidscadeau, zo vermeldde

Lidewij Nissen
(Fotograaf onbekend)

de uitnodiging, vroeg hij om een gift aan de Stichting Vrienden van het KDC. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat onze bankrekening nu per 7 oktober gesloten is. Giften zijn en blijven altijd welkom op bankrekeningnummer **NL 09 RABO 012 399 44 11** t.n.v. Stichting Vrienden van het KDC. Bij voorbaat hartelijk dank daarvoor.

Bas Kortmann,
voorzitter

Mr. Dick Wijte
(Fotograaf onbekend)

AANWINSTEN ARCHIEF

20 Ook na meer dan 45 jaar verzamelen zijn er nog enkele belangrijke hiaten in ons collectiebestand. In de tweede helft van 2016 zijn er daarvan enkele, zeer interessante, gevuld.

THEOLOGISCHE FACULTEIT TILBURG

In de vorige *Impressie* was al aangekondigd dat het omvangrijke archief van de Theologische Faculteit Tilburg (TFT) naar Nijmegen zou komen. Anders dan de naam doet vermoeden was de TFT een onafhankelijke hogeschool, die in 1967, na de sluiting van de grootseminaries, werd opgericht. In 1974 kreeg zij de status bijzondere theologische universiteit. In 2006 fuseerde de TFT met de Universiteit van Tilburg en de Katholieke

*Heilig Bloedprocessie te Boxtel
(Foto coll. KDC, fotograaf P.J. Margry)*

Theologische Universiteit Utrecht en kreeg de naam Faculteit Katholieke Theologie. Het overgedragen materiaal beslaat de periode waarin de TFT een onafhankelijk instituut was.

THEOLOGIE STUDEREN

—
op
zoek
naar
de

BRON

—
Het is
getimmerd in de studie
dag of duurt heel dat voor een breuk van
THEOLOGISCHE FACULTEIT ACADEMIE VAN NIEUW
TILBURG

of het was
P. J. M. MARGRY

DOCUMENTATIE EN ARCHIEF BESTANDEN P.J. MARGRY

Prof. dr. Peter Jan Margry is onder meer bekend van zijn onderzoek naar bedevaartplaatsen in Nederland en zijn proefschrift over de conflicten tussen katholieken en protestanten over de katholieke processiecultuur. In bruikleen zijn gegeven een aantal deelcollecties over bedevaartplaatsen en devoties die de basis hebben gevormd voor zijn onderzoekswerk.

Maria ter Steeg-van Wayenburg tijdens een Bazuin-interview door Jan van Hooydonk (Foto coll. KDC, fotograaf P.J.M. Kusters)

M.H.A. TER STEEG-VAN WAYENBURG

Maria ter Steeg studeerde in 1972 als eerste vrouwelijke leek af bij Edward Schillebeeckx in de dogmatische theologie. Zij was onder andere hoofd van de afdeling godsdienstige programma's bij de RKK/KRO, staf- en bestuurslid van het aartsbisdom Utrecht, vicevoorzitter van Justitia et Pax en secretaris van Hulp & Recht. Behalve haar persoonsarchief droeg zij ook een aanvulling over op het archief van Louis ter Steeg.

VERZAMELING ARCHIEVEN UIT HET BERCHMANIANUM

Dit jaar zijn de archieven van de Nederlandse jezuïeten verhuisd vanuit het Berchmanianum in Nijmegen naar het Leuvense KADOC. Enkele voor Nederland belangrijke deel-

21

collecties zijn in tijdelijke bruikleen gegeven aan het KDC.

De Linie

Opinieweekblad. opgericht door de Nederlandse Jezuiten onder hoofd-

Berchmanianum (Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

redacteur J.H.C. Creyghton. Het was sterk gekant tegen liberalisme, socialisme en met name 'de veelkoppige draak van het hedendaagse communisme, de poliep van de plutocratie, het onmetelijke weekdier der burgerlijke gemakzucht'. In 1963 werd *De Linie* wegens financiële problemen opgeheven en opgevolgd door de progressieve *Nieuwe Linie*. De collectie betreft het redactie-archief.

Sint Claverbond

Vereniging opgericht ter ondersteuning van de missie van de jezuïeten. Zij gaf onder andere een tijdschrift uit over de missie van de jezuïeten in het huidige Indonesië.

Berchmanianum

Studiehuis en klooster in Nijmegen van de Nederlandse jezuïeten, gewijd aan de heilige Jan Berchmans, patroonheilige voor de studerende jeugd. Het is gebouwd in 1929 en ontworpen door Joseph en Pierre

Berchmanianum
(Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

Cuypers, zoon en respectievelijk kleinzoon van de bekende bouwmeester. Tijdens de oorlog werd het gebouw opgeëist door de SS, die het wilde gebruiken voor het 'kweken' en ter wereld brengen van arische kinderen, wat overigens niet doorgegaan is. In 1967 werd het een klooster-bejaardenoord, wat het tot dit jaar gebleven is. De komende jaren zal het worden verbouwd tot academieggebouw van de Radboud Universiteit.

Professor Ad Blijlevens
(Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

Katholieke Universiteit Nijmegen

Voorganger van de huidige Alumnivereniging. Het gaat om stukken betreffende de oprichting en vergaderingen.

23

De Archivaris

OVERIGE AANWINSTEN

Prof dr. A.J.M. Blijlevens C SSR

De redemptorist Ad Blijlevens was hoogleraar liturgie en de laatste rector van de Universiteit voor Theologie en Pastoraat te Heerlen, waarvan het KDC het archief ook beheert. De collectie betreft met name publicaties en voordrachten.

Kritische gemeente IJmond

1,5 meter archiefmateriaal aan bulletins, misboekjes, documentatie over acties en zelfs cabaretuitvoeringen van deze actieve gemeente.

Karel Prinsen

Pastoor Karel Prinsen gaf les op het seminarie Beekvliet, waar hij gedurende de oorlog bibliothecaris was en naar verluidt een intermediair was tussen de gegijzelden en de buitenwereld. Het doosje materiaal bevat onder andere correspondentie uit de oorlog en preken.

Vereniging van Reünisten van de

Pastoor Karel Prinsen (Prentje coll. KDC)

*Ter herinnering aan mijn heilighen
Prinschap en heilighen Pastoraat
in de Parochie van IJmond
17 Westergarboerch 26 Dec 1985*

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

IN DE SCHADUW VAN FRANCISCUS. DE NEDERLANDSE MINDERBROEDERS-KAPUCIJNEN

- 24 Dit boek beschrijft het wel en wee van de Nederlandse tak van een religieuze familie waarvan de leden zichzelf 'minderbroeders-kapucijnen' noemen. De aanduiding 'minderbroeders' ontleen zij aan Franciscus van Assisi, hun inspiratiebron en grote voorbeeld. Die noemde zijn eerste volgelingen 'mindere broeders' en 'arme minderen'. De kwalificatie 'kapucijnen' kwam van de volksmond in Midden-Italië. Die maakte zich al meteen na het ontstaan van deze zoveelste afsplitsing binnen de veelkleurige franciscaanse beweging in het eerste kwart van de zestiende eeuw vrolijk over de puntmutsachtige kap: de *capuccio* of kapoets, vastgenaaid aan het vaalbruine habijt van deze minderbroeders. In 1585 verschenen de eerste 'capecienen' in de Lage Landen. Hun uiterst sobere leefwijze sprak velen aan. En dus namen zij snel in aantal toe, althans in de zuidelijke Nederlanden. In het protestantse noorden bleef hun apostolaatswerk in de zeventiende en achttiende eeuw beperkt. De Franse Revolutie, gevolgd door de Napoleontische tijd en het bewind van koning Willem I leidde bijna tot hun ondergang. In 1830 bestonden er nog slechts twee kloosters: in Brugge en Velp bij Grave. Vanuit deze beide gemeenschappen begon het herstel, waarna in 1857 een

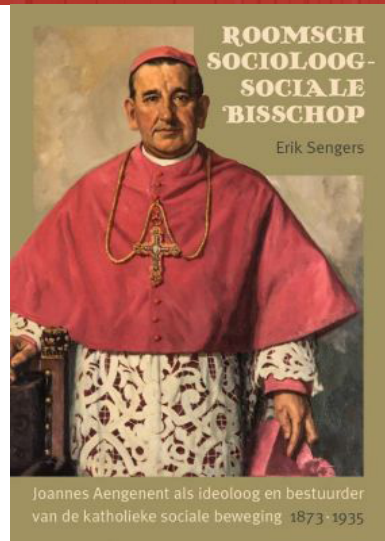
Hollands-Belgische provincie kon worden opgericht. Hieruit ontstonden in 1882 als gevolg van een 'vechtscheiding' twee provincies. Die maakten tot medio jaren zestig van de twintigste eeuw een bloeiperiode door. In Nederland groeide het aantal kloosters in deze jaren tot negentien. Veel van die kloosters lagen in achterstandswijken zoals de Amsterdamse Jordaan, Rotterdam-Charlois en Velseroord. Elk klooster had een eigen werkdistrict met een scala aan apostolaatswerken. Het kapucijnse apostolaat van de preek- en biechtstoel was befaamd. En dat gold ook voor de zogenoemde 'papierpreekstoel': de kapucijnse pers. De kapucijnen richtten hun aandacht vooral op kwetsbare groepen in de marge van de samenleving: de jeugd in de achterstandswijken van de grote steden, woonwagenbewoners, zeelieden in de havens van Rotterdam en Amsterdam, Nederlandse

gastarbeiders in het Duitse Ruhrgebied en fabrieksarbeiders in Tilburg, Den Bosch en Amsterdam. In 1905 aanvaardden zij ook een eigen missiegebied: Nederlands-Borneo. Later kwam daar nog de missie op Sumatra bij. In beide missies werkten zij nauw samen met diverse zuster- en broedercongregaties. Ook in Chili, Tanzania en Canada hebben Nederlandse kapucijnen gewerkt. Zowel in Nederland als in hun missiegebieden hebben de kapucijnen altijd gestalte pogen te geven aan wat zij als de kern van hun franciscaanse charisma beschouwden: leven in armoede, boetvaardigheid, nederigheid en vredelievendheid. Daaraan hebben zij ook vastgehouden in de periode van - kwantitatieve - neergang waarmee zij in de loop van de jaren zestig van de twintigste eeuw werden geconfronteerd. In 2008 kozen zij er heel bewust voor om geen beroep te doen op kapucijnen van elders om hun voortbestaan in Nederland veilig te stellen. Dit is één van de talrijke thema's die in dit 'familieportret' van een soms eigen-gereide broederschap aan de orde komen.

Jan Jacobs, *In de schaduw van Franciscus. De Nederlandse Minderbroeders-Kapucijnen* (Nijmegen, Valkhof Pers: 2016)

BIOGRAFIE VAN EEN SOCIO- LOG-BISSCHOP: MGR. J.D.J. AENGENENT (1873-1935)

Hoewel hij slechts kort bisschop is

25

geweest - van het 'oude' bisdom Haarlem, tussen 1928 en zijn te vroege overlijden in 1935 – heeft Joannes Aengenent meer dan veel andere Nederlandse bisschoppen de aandacht op zich weten te vestigen. Erik Sengers, beleidsmedewerker bij het huidige bisdom Haarlem-Amsterdam, wijdde onlangs een biografie aan hem.

Geboren in 1873 in Rotterdam, in een niet heel welvarend milieu, koos de jonge Aengenent zelf voor de priesteropleiding op de seminaries van Hageveld en Warmond. Hij was een goede maar soms wat ongezeglijke student. Na een korte periode als parochiegeestelijke in Roelofarendsveen en Langeraar (1897-1898) keerde Aengenent als docent terug naar Hageveld (1898-1904), en aansluitend naar Warmond, waar hij wijsbegeerte doceerde. Vanuit Warmond was hij betrokken bij nieuwe initiatieven als de Katholieke Sociale Actie (KSA,

sinds 1905) en de Katholiekendagen (vanaf 1906). Daarnaast ontplooidde Aengenenet tussen 1901 en het begin van de jaren 1930 een grote activiteit als publicist, met name op het terrein van de katholieke 'sociologie' ofwel maatschappijleer. Zijn handboeken zijn ook nu nog een handzame bron voor de studie van het katholieke sociale denken. In 1926 werd hij benoemd tot lid van de Hoge Raad van Arbeid, het belangrijkste adviesorgaan voor de regering op sociaal en economisch gebied.

Op het kerkelijke erf bleef Aengenenet min of meer buiten schot in de 'modernistenstrijd', die vooral tussen 1910 en 1914 het katholieke milieu verscheurde tussen gematigde vernieuwers en ultraconservatieven. In theologisch en katholiek-wijsgerig opzicht was hij behoudend genoeg. Op het door de 'anti-modernisten' met argwaan bekeken terrein van de katholieke maatschappijleer blonk hij eerder uit in degelijkheid dan in originaliteit. Als bisschop was Aengenenet actief op vele fronten, waarbij hij vaak voortbouwde op zijn eerdere publicistische en bestuurlijke activiteiten. Hij wordt vooral geassocieerd met zijn steun aan De Graal, een niet geheel onomstreden organisatie van meisjes en jonge vrouwen die op kerkelijk en maatschappelijk terrein actief wilde zijn. Hier en elders voer Aengenenet een eigen koers die niet altijd de goedkeuring van zijn collega-bisschoppen had – wat overigens wel weer aansloot bij een Haarlemse

bisschoppelijke traditie.

Sengers documenteert dit alles in een goed leesbare biografie, verlicht met goed gekozen illustraties. Onderzoekers op een breed terrein kunnen er hun voordeel mee doen.

Erik Sengers, *Roomsch socioloog - sociale bisschop. Joannes Aengenenet als ideoloog en bestuurder van de katholieke sociale beweging 1873-1935* (Hilversum, Verloren: 2016)

MIDDEN TUSSEN DE MENSEN

Leden van de van oorsprong Franse congregatie van de Priesters van het H. Hart (SCJ) vestigden zich aan het einde van de 19^e eeuw in Nederland. Vanuit Sittard bouwden ze aan een eigen 'oeuvre hollandaise', waarvan anno 2016 nog steeds talloze sporen in Nederland zijn terug te vinden. Maar veel is ook al verdwenen. Om toch iets te behouden van dat SCJ-verleden en om een beter begrip te krijgen van de eigen geschiedenis besloot het bestuur van de Nederlandse provincie dat er een boek moest komen. Dat werd *Midden tussen de mensen*, dat op 22 november in Nijmegen werd gepresenteerd.

De Nederlandse provincie werd in 1911 opgericht en groeide snel. De paters pakten alle mogelijke werkzaamheden aan, op uiteenlopende terreinen. Ze zetten zich tientallen jaren in voor de opvang van de 'godsdienschtig verwaarloosde jeugd'

in de volkswijken van Amsterdam en Rotterdam, voor wie ze clubhuizen oprichtten die uitgroeiden tot huiskamers van de buurt. Ze bestierden parochies en rectoraten, werden aalmoezeniers in gevangenissen en trokken de wereld over om op vier continenten als missionaris werkzaam te zijn. Naast hun studiehuisen hadden ze ook de verantwoordelijkheid voor twee lycea in de Randstad: het Haagse St. Janscollege en het Amsterdamse St. Nicolaaslyceum. Opmerkelijk was onder meer hun betrokkenheid bij Gofilex, een BV die zich bezighield met de 'goede film exploitatie'. De congregatie raakte dankzij een enthousiaste, weinig zakelijke pater betrokken bij dit bedrijf, wat uitliep op een groot financieel fiasco. Omstreden – als gevolg van de bevindingen van de commissie Deetman naar seksueel misbruik in de kerk – was hun rol in het harde

klimaat in het voogdijgesticht St. Jozef bij Maastricht, een tehuis dat de SCJ'ers in 1911 uit katholiek idealisme opzetten. In de praktijk bleek het lastig de 'moeilijke' jongens voor wie de broeders en paters de zorg droegen op een verantwoorde en pedagogische manier op te voeden. Eveneens opmerkelijk was het Rotterdamse zeeliedenapostolaat, waarvoor de congregatie aan het einde van de jaren twintig de verantwoordelijkheid kreeg. Enkele paters werkten samen met een groot team van vrijwilligers om de katholieke zeelieden een *home away from home* te bieden, en hen te behoeden voor onzedelijke misstappen die nogal makkelijk werden begaan in het met louches tenten bezaaide havendistrict. Net zoals dat bij andere orden en congregaties het geval was, moesten de SCJ'ers zich vanaf de jaren zestig opnieuw uitvinden. Tientallen leden traden uit. Degenen die bleven, zochten naar nieuwe inspiratie en naar nieuwe wegen om religieus te zijn. Of ze probeerden juist te begrijpen waarom er afscheid genomen moest worden van zoveel vertrouwds en vanzelfsprekends. Anno 2016 slinkt de overgebleven groep SCJ'ers in Nederland snel. Zij kijken met gemengde gevoelens terug op hun verleden. Zoals in het boek blijkt is er met grote inzet en toewijding gewerkt. Iedere pater en broeder deed dat vanuit zijn eigen talenten, maar ook met zijn beperkingen. Het boek schetst een beeld van het zeer diver-

se werk van de paters en broeders, en probeert niet alleen een goede indruk te geven van de religieuze idealen waaruit de SCJ'ers leefden, maar ook van de worstelingen die zij daarmee hebben gehad.

Marieke Smulders, *Midden tussen de mensen. Een eeuw Nederlandse provincie van de Priesters van het H. Hart, 1911-2011*. (Nijmegen, Valkhof Pers: 2016)

50 JAAR LEVENSKERK

Met ingang van 2017 wordt de parochie Levenskerk in Oisterwijk opgeheven. Zij wordt opgenomen in een grote fusieparochie. Tot verdriet van de parochianen, zoals zo vaak. De Levenskerkparochie was een nog jonge parochie: zij werd in 1966 door bisschop Bekkers opgericht. Bouwpastoor was Ton van Loon. Hij zou twintig jaar pastoor van de Levenskerk zijn, en, lezen we wat verspreid

door het boek, in die jaren steeds 'zweveriger' worden, op het onbegrijpelijke af. Aan de levendigheid van de parochie deed dat niets af, zo valt te lezen uit de verhalen van parochianen en oud-parochianen. Het zijn hun verhalen die het grootste deel van het boek vullen: met zo'n jonge parochie als onderwerp konden de samenstellers uitvoerig aan *oral history* doen. Maar liefst 52 bijdragen over en door parochianen, rijk voorzien van illustraties, vullen het boek. In de duizenden parochiegeschiedenissen die het KDC rijk is, is dit boek er een waarin het dagelijkse reilen en zeilen van een parochie misschien wel het best is vastgelegd. Daar staat tegenover dat de 'buitenwereld' van deze progressieve parochie wel wat buiten beeld blijft. Hadden de ontkerkelijking en het behoudende beleid van de bisschoppen Ter Schure en Hurkmans zo weinig invloed? Dat hadden ze wel degelijk, want wie het boek goed leest komt ze bijna als terzijdes tegen: '... maakte turbulente tijden door...'. 'De nadagen van de Levenskerk' luidt het kopje boven de periode 2010-2016 ook. Maar ondanks dat laat de parochie een prachtige en leerzame erfenis na, vol met *do's* en *don't's*, van kinderkatechese en jongerenwerk tot het besturen van een parochie.

50 jaar Levenskerk. Een spirituele proeftuin. Uitgegeven door de Oudheidkundige vereniging Het Kwartier van Oisterwijk, 2016.

COLLECTIE BEELD EN GE- LUID

Op de foto's die in *Impressie 18* stonden kregen we alleen een reactie op foto 6. Emeritus-pastoor Henk Limbeek herkende de priesterstudent Wim Baars. De duidelijk geënsce-
neerde foto werd door Louis van Paridon gemaakt voor een brochure bij gelegenheid van het honderdja-
rig bestaan van het grootseminarie Rijsenburg. Lodewijk Winkeler had Wim Baars eigenlijk moeten herken-
nen, want die was kapelaan in de Apeldoornse parochie Maria ten He-

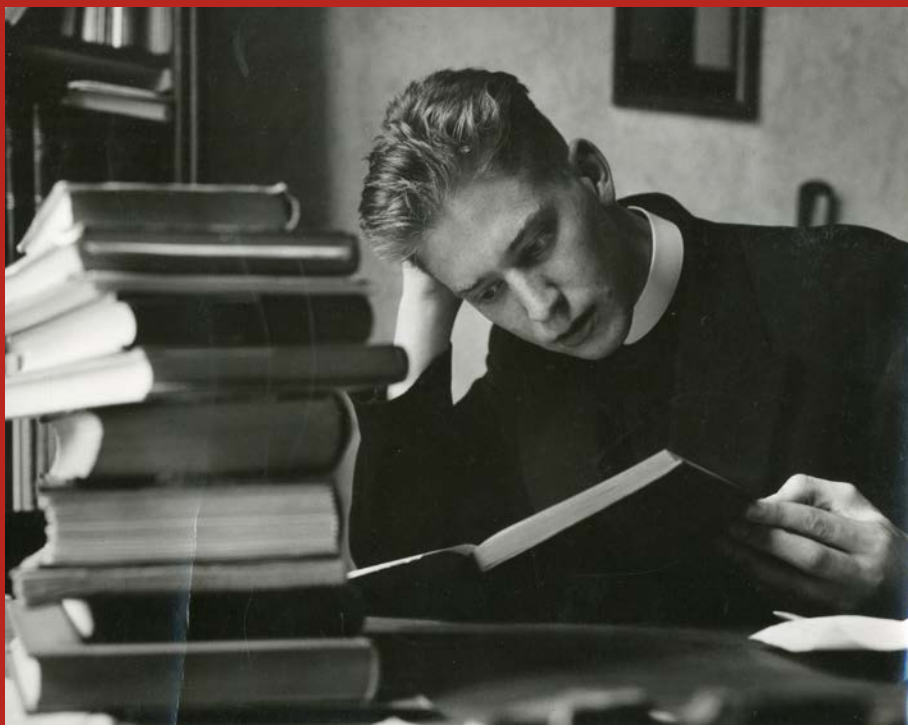
melopneming toen hij daar als mid-
delbare scholier woonde. Wim Baars
werd later pastoor in Amersfoort en
Zwolle. De foto in *Impressie* vormde
wel een mooie aanleiding voor Lode-
wijk Winkeler om zijn oude kapelaan
nog een keer in het Berchmanianum
in Nijmegen op te zoeken!

Overigens is van half december 2016
tot 1 maart 2017 in de KDC studie-
zaal een tentoonstelling te bezichti-
gen rond het werk van de fotograaf
Louis van Paridon als portrettist van
katholiek Nederland in de jaren vijftig
en zestig.

29

OPGELOST:

Foto 6, *Impressie 18*

NIEUWE FOTO'S

Foto 1.

30

Via info@kdc.ru.nl kwam bij ons een foto binnen met het verzoek om informatie. Het betreft een foto van drie novicen geflankeerd door drie zusters. De foto is genomen op 15 augustus 1952. Links op de foto staat Wilhelmina Johanna Wittenberg, geboren op 29 januari 1934 in Hellendoorn. Haar schoondochter – blijkbaar is Wilhelmina later uitgetreden – wil graag weten in welke congregatie of orde haar schoonmoeder

indertijd is ingetreden en waar deze foto is genomen.

Foto 2

Bij het opruimen van menig zolder worden schatten gevonden. Zoals dit schilderij. Het oogt als een iconische religieuze voorstelling, maar Maria is het zeker niet, gezien de overheersende kleur rood, tot aan de lippenstift toe. Maria Magdalena wellicht? Waarschijnlijk is het een kopie van (een deel van) een (muur)schildering. Herkent iemand het als zodanig?

Foto 1

Foto 2

Dienst Communicatie KUN

Foto 3-6: Tijdens een bijeenkomst van de Nijmeegse werkgroep Stichting Academisch Erfgoed atendeerde Willy Piron, hoofd van het Centrum voor Kunsthistorische Documentatie (CKD), Lodewijk Winkeler op een ladekast met foto's die al tijden bij het CKD stond. De voormalige Dienst Communicatie KUN had alles willen wegdoen, waarop het CKD zich had ontfenrd over de kast. Maar omdat hij daar maar onaan-geroerd bleef staan, vroeg Piron of het KDC niet geïnteresseerd was in het fotomateriaal. Nou, dat was het KDC wel. Inmiddels worden de foto's gedigitaliseerd en beschreven in ons database-systeem. Op die manier kunnen we duizenden foto's veilig-stellen die het leven aan de Katholieke Universiteit Nijmegen in al zijn facetten laat zien. Omdat de aan-

duiding bij de foto's doorgaans maar heel summier is, blijft het lastig om adequate beschrijvingen te maken. Vandaar ons verzoek aan de lezers van *Impressie* om mee te denken. Bijgaand vier foto's uit deze collectie met de gebruikelijke vragen wie, waar, wat en bij welke gelegenheid?

Foto 3 - foto Gerard Verschooten van een groep jongeren/studenten

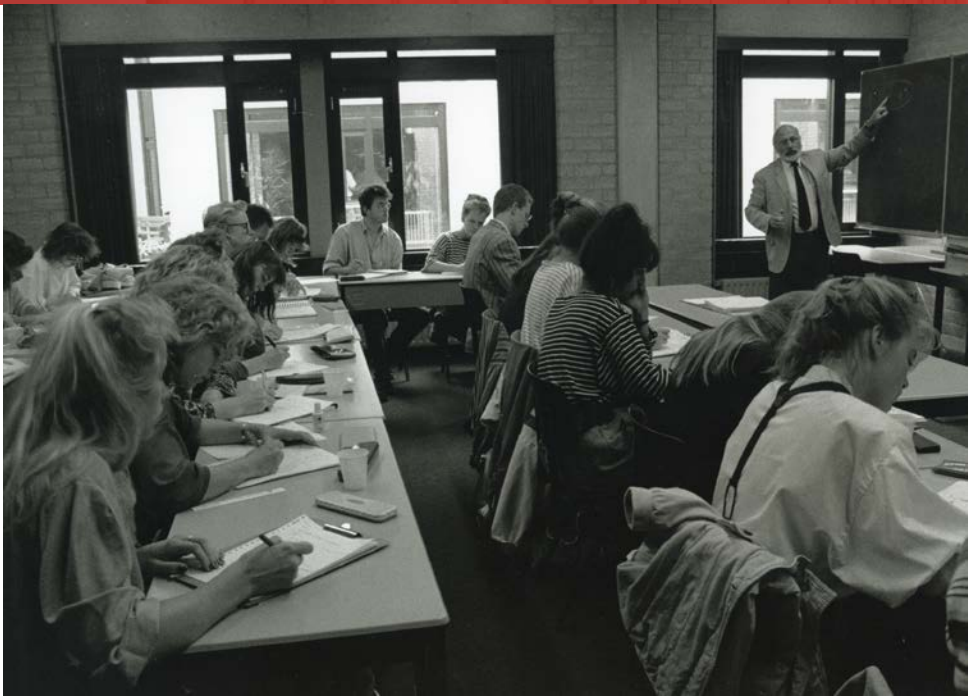

Foto 5 - foto Gerard Verschooten van een college

Foto 6 - foto Jan van Teeffelen. Studentenorkest?

KORT NIEUWS

NIEUWE DIRECTEUR KATHOLIEK DOCUMENTATIE CENTRUM

34

Het verheugt ons te kunnen mededelen dat er een goede en enthousiaste opvolger is gevonden voor Lodewijk Winkeler als directeur van het Katholiek Documentatie Centrum in de persoon van de historicus dr. Hans Krabbendam. Krabbendam (1964) is momenteel adjunct-directeur van het Roosevelt Study Center in Middelburg, een onderzoekscentrum voor Amerikaanse geschiedenis. Hij heeft zich daar onder meer beziggehouden met het organiseren van lezingenreeksen en congressen. Ook verzorgde hij colleges aan verschillende universiteiten. Zijn speciale belangstelling gaat uit naar immigratiegeschiedenis en de transatlantische religieuze geschiedenis. Met zijn uitgebreide en internationale netwerk zal hij er zich voor gaan inzetten de collecties van het KDC breder onder de aandacht te brengen via digitalisering, seminars, conferenties en het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden op het terrein van wetenschappelijk onderzoek. Hans Krabbendam treedt per 16 januari 2017 in dienst van het KDC.

Hans Krabbendam studeerde geschiedenis in Leiden, waar hij in 1997 promoveerde, en aan de Kent State University in Ohio. Bij het Roosevelt Study Center was hij verantwoordelijk voor onderzoek, collecties en activiteiten. Hij is de auteur van *Vrijheid*

in het verschiert. Nederlandse emigratie naar Amerika 1840-1940 en redigeerde een twintigtal boeken, waaronder *Transatlantic Pieties: Dutch Clergy in Colonial America* (2012), *A Spiritual Invasion? Amerikaanse invloeden op het Nederlandse christendom* (2010) en *Four Centuries of Dutch-American Relations, 1609-2009* (2009). Hij doceerde aan het University College in Middelburg en de universiteiten van Utrecht en Amsterdam. Tevens was hij gemeenteraadslid.

OVERIG KORT NIEUWS

Van 3 tot 5 november 2016 vond in Bologna een groot internationaal congres plaats over paus Benedictus XV (1914-1922) onder de titel 'Pope Giacomo Della Chiesa in the World

of the useless slaughter'. Nederland was er door het KDC vertegenwoordigd. In de ruim honderd lezingen stond de rol van Benedictus XV als vredespaus centraal. Vefie Poels hield een lezing in de sessie die speciaal gewijd was aan de omslag in de missie onder deze paus. Vanuit Bologna is ook het initiatief genomen voor de oprichting van de European Academy of Religion. De Radboud Universiteit en het Katholiek Documentatie Centrum hebben zich inmiddels bij dit netwerk aangesloten.

Van 9-11 november werd in Wenen op het Karl von Vogelsang-Institut het symposium "The Opening of the East and the Fall of the Iron Curtain: The Role of Europe's Christian-Democratic and Conservative Parties, 1989" georganiseerd. Organisator was Civitas, een samenwerkingsverband van erfgoedbeheerders, onderzoeksinstituten en onderzoekers op het gebied van de christendemocratie, waar het KDC deel van uit maakt. Ramses Peters was namens het KDC aanwezig.

Op 16 november vond aan de Vrije Universiteit het congres 'De kerken en de oorlog in Indonesië, 1945-1950' plaats. Het KDC was naast het ADC, HDC en het KITLV-KNAW een van de organisatoren. De oorlog die Nederland na 1945 in Indonesië voerde raakte de Nederlandse kerken direct. Tijdens het congres kwamen vragen aan de orde over

de houding van de kerken in Indonesië en in Nederland tegenover de oorlog en het ermee gepaard gaande geweld. Opvallend was dat men de oorlogssituatie meer als een moreel probleem (gevaar van zedelijkheid voor de soldaten) als een ethisch probleem (het doden en verwonden van personen) zag. De lezingen van het congres zullen worden gebundeld.

Op 17 november vond een bijeenkomst plaats van het Historisch Comité voor de Christen Democratie in Den Haag. Het KDC participeert hierin samen met een aantal andere archiefinstellingen en wetenschappelijke gremia. Doel van de commissie is het stimuleren van de geschiedschrijving op dit terrein.

35

Research Institute CLUE* present:

DE KERKEN EN DE OORLOG IN INDONESIË 1945-1950

SYMPOSIUM

De oorlog die Nederland na 1945 in Indonesië voerde raakte de Nederlandse kerken direct. Hun missionarissen, zendelingen, Nederlanders en Indische kerken bevonden zich met hun geloofwaardigheid en geloof in het oorlogsgeweld. Wat was het beeld van de geschieden van de oorlog en hoe stonden de kerken in Nederland tegenover deze strijd? Wat betekende de oorlog voor de Indonesische christenen?

Deze vragen klemmen te meer nu helder wordt dat het Nederlandse leger in deze oorlog geweldadiger is opgetreden dan jarenlang door de autoriteiten werd voorgesteld. Wisten kerken en geestelijken van dit geweld en zo ja, hoe gingen ze er mee om?

Woensdag 16 november 2016

Locatie en tijd:
Vrije Universiteit Amsterdam
PthU zaal
De Boelelaan 1105
Amsterdam

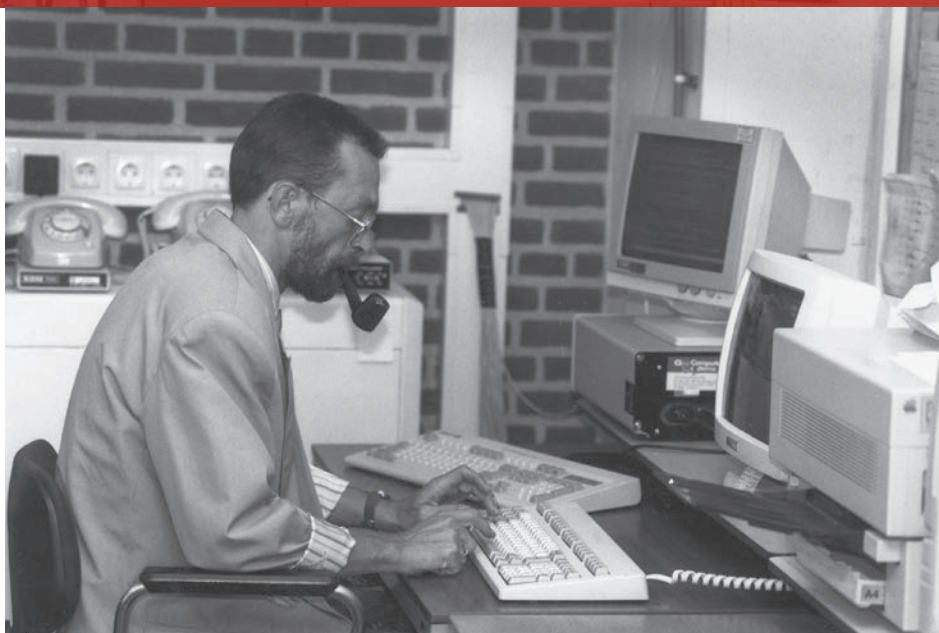
Aanvang 10 uur

De kosten voor deelname aan dit symposium inclusief lunch bedragen €15,-.

Voor nadere informatie omtrent aanmelding en het programma:
www.hdc.vu.nl of mail / bel naar hdc@vu.nl / 020-598 5270.

CLUE*
COÖRDINEREND LEER- EN ONDERZOEKSCENTRUM
VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

VU
VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

Lodewijk Winkeler aan het werk in de 'computerhoek' van het KDC, omstreeks 1990
(Foto coll. KDC, fotograaf Flip Franssen)

COLOFON

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt onregelmatig. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of email.

Redactie-adres en abonnementenadministratie:

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. 024-3612412

Impressie@kdc.ru.nl

www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie : Sven Burgemeestre, Lennie van Orsouw, Vefie Poels,
Lodewijk Winkeler

Medewerkers aan dit nummer: Leo Ewals, Jan Jacobs, Anthony Livius,
Jan Peet, Ramses Peters, Vefie Poels, Gerda Smeets, Marieke Smulders,
Lodewijk Winkeler

Opmaak: Collin Burgemeestre. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen.

ISSN 1877-2412

Foto omslag: Kruisweg Dokkum

Центральный Госу
Главарх в

ФОНД

pressie Katholiek Documentatie Ce

mentatie Centrum Katholiek Docume

ntum Katholiek Documentatie Cent

Documentatie Centrum Katholiek Documenten Katholiek Documentatie Centrum Kath Katholiek

IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum en verschijnt onregelmatig. Kijkt u voor meer informatie op www.ru.nl/kdc. Bellen of mailen kan ook: 024 - 361 24 12, impressie@kdc.ru.nl